

ขุททกนิกาย

อติวุตตก

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

๑. เอกกนิပါတ

๑. ปฐมวคค

๑. โลกสูตร

[๑] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

เอกกมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกกมฺมํ ? โลกํ ภิกฺขเว เอกกมฺมํ
ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน โลกาน ลุทฺธาเส สตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี

ตํ โลกํ สมฺมทญฺญาย ปชฺหนฺติ วิปสฺสิโน

ปหาย น ปฺนายนฺติ อิมํ โลกํ กุทาจนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตฺนฺติ. ปจฺมํ.

๒. โทสสูตร

[๒] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

เอกกมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกกมฺมํ ? โทสํ ภิกฺขเว เอกกมฺมํ
ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน โทเสน ทฺฐุทฺธาเส สตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี

ตํ โทสํ สมฺมทญฺญาย ปชฺหนฺติ วิปสฺสิโน

ปหาย น ปฺนายนฺติ อิมํ โลกํ กุทาจนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตฺนฺติ. ทฺติยํ.

๓. โมหสูตร

[๓] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

เอกกมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกกมฺมํ ? โมหํ ภิกฺขเว เอกกมฺมํ
ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน โมเหนน มุพฺพิหาเส สตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี

ตํ โมหํ สมฺมทญฺญาย ปชฺหนฺติ วิปสฺสิโน

ปหาย น ปฺนายนฺติ อิมํ โลกํ กุทาจนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺตฺนฺติ. ตฺติยํ.

๔. โภธสูตร

[๔] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺตํ :-

เอกธมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกธมฺมํ ? โภจํ ภิกฺขเว เอกธมฺมํ ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน โภเชน กุทฺธาเส	สฺตตฺตา คจฺฉนฺติ ทฺวคฺคตี
ตํ โภจํ สมฺมทญฺญาถ	ปชฺชนฺติ วิปฺสฺสิโน
ปฺหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลกํ กุทฺทาจนฺติ.

อฺยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. จตฺตํ.

๕. มกฺขสุตฺต

[๕] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตํ :-

เอกธมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกธมฺมํ ? มกฺขํ ภิกฺขเว เอกธมฺมํ ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน มกฺเชน มกฺขิตาเส ¹	สฺตตฺตา คจฺฉนฺติ ทฺวคฺคตี
ตํ มกฺขํ สมฺมทญฺญาถ	ปชฺชนฺติ วิปฺสฺสิโน
ปฺหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลกํ กุทฺทาจนฺติ.

อฺยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปญฺจมํ.

๖. มานสุตฺต

[๖] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตํ :-

เอกธมฺมํ ภิกฺขเว ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตาย. กตมํ เอกธมฺมํ ? มานํ ภิกฺขเว เอกธมฺมํ ปชฺหถ, อหํ โว ปาฏิโกโค อนาคามิตายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เยน มาเนน มตฺตาเส	สฺตตฺตา คจฺฉนฺติ ทฺวคฺคตี
ตํ มานํ สมฺมทญฺญาถ	ปชฺชนฺติ วิปฺสฺสิโน
ปฺหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลกํ กุทฺทาจนฺติ.

อฺยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ฉฏฺฐํ.

๗. สพฺพปริญฺญาสุตฺต

[๗] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตํ :-

สพฺพํ ภิกฺขเว อนภิชานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทฺวคฺคกฺขยาถ. สพฺพญฺจ โข ภิกฺขเว อภิชานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโพ ทฺวคฺคกฺขยาถาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

โย สพฺพํ สพฺพโต ฅตฺวา	สพฺพตฺถสฺส น รชฺชติ
สเว สพฺพํ ปริญฺญา โส สพฺพํ ทฺวคฺคํ อฺปฺจฺจคาติ.	

อฺยมฺปิ อตฺถโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. สตฺตมํ.

¹ ฉ.ม. มกฺขาเส

๘. มานปริณญาสูตร

[๘] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

มานํ ภิกขเว อนนิกขานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชย์ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเย. มานญฺจ ไช
ภิกขเว อภิกขานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชย์ ปชหํ ภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเยติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ
อิติ วุจฺจติ :

มานูปเตตา อຍံ ปชชา	มานคนฺธา ภเว รตา
มานํ อปริชานนฺตา	อาคนฺตาโร ปฺนพฺภวํ.
เย จ มานํ ปนฺนตฺวาน	วิมุตฺตา มานสงฺขเย
เต มานคนฺธาภิกฺขโน	² สพฺพทุกฺขมฺปจฺจคฺขุน”ติ.

อยมฺปิ อตฺถเก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. อญฺจมํ.

๙. โลกปริณญาสูตร

[๙] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

โลภํ ภิกขเว อนนิกขานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชย์ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเย. โลกญฺจ ไช
ภิกขเว อภิกขานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชย์ ปชหํ ภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเยติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ
อิติ วุจฺจติ :

เยน โลภานํ สฺสุทฺธาเส	สฺตฺตา คจฺจนฺติ ทฺคคฺตํ
ตํ โลภํ สมนฺมทญฺญาเย	ปชฺชนฺติ วิปสฺสิโน
ปหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลภํ กฺุทาจฺนนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถเก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. นวมํ.

๑๐. ไทสปริณญาสูตร

[๑๐] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

โทสํ ภิกขเว อนนิกขานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชย์ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเย. ไทสญฺจ ไช
ภิกขเว อภิกขานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชย์ ปชหํ ภพฺโพ ทุกฺขกฺขยาเยติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ
อิติ วุจฺจติ :

เยน ไทเสนํ ทฺฐุจฺจาเส	สฺตฺตา คจฺจนฺติ ทฺคคฺตํ
ตํ ไทสํ สมนฺมทญฺญาเย	ปชฺชนฺติ วิปสฺสิโน
ปหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลภํ กฺุทาจฺนนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถเก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ทสฺมํ.

ปาฏฺวิโภควคฺโค ปจฺโม.

² - อ.ม. สพฺพทุกฺขมฺปจฺจคฺ

ตสฺสุทฺทานํ

ราคาโทสา อถ โมโห
 โภธมกฺขา มานํ สพฺพิ
 มานโต ราคาโทสา ปฺน เทว
 ปกาสิตา วคฺคมาหุ ปจฺมนฺติ.

๒. ทุตฺยวคฺค

๑. โมหปริณฺญาสุตฺต

[๑๑] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

โมหํ ภิกฺขเว อนภิชานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเย. โมหญฺจ ไช
 ภิกฺขเว อภิชานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเยติ. เอตฺมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตฺ
 อิติ วุจฺจติ :

เยน โมเหน มฺพฺหาเส	สฺตฺตา คจฺฉนฺติ ทฺกฺคตฺตี
ตํ โมหํ สฺมมทญฺญาเย	ปชฺหนฺติ วิปฺสฺสิโน
ปฺหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลกํ กฺทาจนฺนฺติ.

ออยมฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปจฺมํ.

๒. โภธปริณฺญาสุตฺต

[๑๒] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

โภธํ ภิกฺขเว อนภิชานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเย. โภธญฺจ ไช
 ภิกฺขเว อภิชานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเยติ. เอตฺมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตฺ
 อิติ วุจฺจติ :

เยน โภธเนน กฺทฺธาเส	สฺตฺตา คจฺฉนฺติ ทฺกฺคตฺตี
ตํ โภธํ สฺมมทญฺญาเย	ปชฺหนฺติ วิปฺสฺสิโน
ปฺหาย น ปฺนายนฺติ	อิมํ โลกํ กฺทาจนฺนฺติ.

ออยมฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ทุตฺยํ.

๓. มกฺขปริณฺญาสุตฺต

[๑๓] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

มกฺขํ ภิกฺขเว อนภิชานํ อปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ อวิราชยํ อปฺปชหํ อภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเย. มกฺขญฺจ ไช
 ภิกฺขเว อภิชานํ ปริชานํ ตตฺถ จิตฺตํ วิราชยํ ปชหํ ภพฺโพ ทฺกฺขทฺกฺขยาเยติ. เอตฺมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตฺ
 อิติ วุจฺจติ :

เยน มกฺเขน มกฺขิตาเส³

สตุตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตี

ตํ มกฺข์ สมฺมทณฺณาย

ปชฺชนฺติ วิปสฺสีโน

ปฺหาย น ปฺนายนฺติ

อิมํ โลกํ กุทาจนฺติ.

อยมฺปิ อตุโถ วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ตติยํ.

๔. อวิชฺขานีวฺรณสุตฺต

[๑๔] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมฺรหฺตาติ เม สุตฺ :-

นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกนీวฺรณมฺปิ สมฺนุสฺสํสามิ, เยน นีวฺรเณน นิวุตา ปชา ที่สมฺรตฺตํ สฺนฺธาวนฺติ
 สํสรฺนฺติ, ยถฺยิทํ ภิกฺขเว อวิชฺขานีวฺรณํ. อวิชฺขานีวฺรเณน हि ภิกฺขเว นิวุตา ปชา ที่สมฺรตฺตํ สฺนฺธาวนฺติ
 สํสรฺนฺตีติ. เอตมฺตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

นตฺถญฺโถ เอกธมฺมิมฺปิ

เยเนว⁴ นิวุตา ปชา

สํสรฺนฺติ อโหฺรตฺตํ

ยถา โมเหน อาวุฏฺฐา.

เย จ โมหํ ปฺหนตฺวาน

ตโมกฺขนนฺํ ปทาฬยฺ

น เต ปฺน สํสรฺนฺติ

เหตุ เตสํ น วิชฺชตีติ.

อยมฺปิ อตุโถ วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. จตฺตฺถํ.

๕. ตณฺหาสํโยชนสุตฺต

[๑๕] วุตฺตํ เหนฺ ภาควตา วุตฺตมฺรหฺตาติ เม สุตฺ :-

นาหํ ภิกฺขเว อญฺญํ เอกสํโยชนมฺปิ สมฺนุสฺสํสามิ, เยน, สํโยชนเณน สํยฺตฺตา สตุตา ที่สมฺรตฺตํ
 สฺนฺธาวนฺติ สํสรฺนฺติ, ยถฺยิทํ ภิกฺขเว ตณฺหาสํโยชนํ. ตณฺหาสํโยชนเณน हि ภิกฺขเว สํยฺตฺตา สตุตา ที่สมฺรตฺตํ
 สฺนฺธาวนฺติ สํสรฺนฺตีติ. เอตมฺตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

ตณฺหาหุติโย ปุริโส

ที่สมฺมทฺธานํ สํสรํ

อิตฺถมฺภาวญฺญถาภาว⁵

สํสรํ นาติวตฺตติ.

เอตมาทีนวิ⁶ ญตฺวา

ตณฺหํ ทุกฺขสฺส สมฺภวํ

วีตตณฺโห อนาทาโน

สโต ภิกฺขุ ปรีพฺพเชติ.

อยมฺปิ อตุโถ วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปญฺจมํ.

³ ฉ.ม. มกฺขาเส

⁴ ม.ส.อ. เยเนว

⁵ ฉ.ม. อิตฺถมฺภาวญฺญถาภาวํ

⁶ ส.อ.ม. เอวมาทีนวิ

๖. ปฐมเสขสูตร

[๑๖] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เสขสุส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปตฺตมานสสุส อญฺตตรํ โยคฺกเขมํ ปตฺถยมานสสุส วิหฺรโต “อชฺฌตฺตํ กํ องฺคนุ”ติ กิริตฺวา น อญฺณํ เอกงฺคฺมปิ สมนฺุสฺสามิ, ยํ เอวํ พหุการํ,⁷ ยถยิทํ ภิกฺขเว โยนิโส มนสิกาโร. โยนิโส ภิกฺขเว ภิกฺขุ มนสิกรโนโต อกฺุสลํ ปชฺหติ, กุสลํ ภาเวตฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

โยนิโส มนสิกาโร	ธมฺโม เสขสุส ภิกฺขุโน
นตฺถญฺโถ เอวํ พหุการํ	อฺุตตมตฺถสุส ปตฺติยา
โยนิโส ปทํ ภิกฺขุ	ขยํ ทฺกฺขสุส ปาปฺุณฺเต.

อยมฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ฉญฺจํ.

๗. ทุตติยเสขสูตร

[๑๗] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เสขสุส ภิกฺขเว ภิกฺขุโน อปฺปตฺตมานสสุส อญฺตตรํ โยคฺกเขมํ ปตฺถยมานสสุส วิหฺรโต “พาหิรํ องฺคนุ”ติ กิริตฺวา น อญฺณํ เอกงฺคฺมปิ สมนฺุสฺสามิ, ยํ เอวํ พหุการํ, ยถยิทํ ภิกฺขเว กลฺยาณมิตฺตตา. กลฺยาณมิตฺโต ภิกฺขเว ภิกฺขุ อกฺุสลํ ปชฺหติ, กุสลํ ภาเวตฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กลฺยาณมิตฺโต โย ภิกฺขุ	สปรฺปติสฺโส สคารโว
กรํ มิตฺตาน วจฺนํ	สมฺปชาโน ปติสฺสโต
ปาปฺุณฺ อญฺุพฺเพน	สพฺพสํโยชนกฺขยฺนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. สตฺตมํ.

๘. สัมภาทสูตร

[๑๘] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เอกธมฺโม ภิกฺขเว โลกํ อฺุปฺปชฺชมาโน อฺุปฺปชฺชติ พหุชฺชานาหิตาย พหุชฺชานาสุขาย พหุโน ชนฺสุส อนตฺถาย อหิตาย ทฺกฺขาย เทวมฺนุสฺसानํ. กตฺโม เอกธมฺโม ? สัมภาท. สงฺฆे โข ปน ภิกฺขเว ภินฺเน อญฺณมญฺณํ ภาณฺชานานิ เจว โหณฺติ, อญฺณมญฺณํ ปริภาสา จ โหณฺติ, อญฺณมญฺณํ ปริกฺเขปา จ โหณฺติ, อญฺณมญฺณํ ปริจฺจชฺชา จ โหณฺติ. ตตฺถ อปฺปสฺนฺนา เจว นปฺปสฺสีทฺนฺติ, ปสฺนฺนानญฺจ เอกจฺจานํ อญฺณตฺตํ โหตฺติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

อาปาโยโก เนรยโย	กปฺปญฺุจ สัมภาทโก
วคฺคาราโม อธมฺมญฺุจ	^๘ โยคฺกเขมา ปรัสฺติ ^๘

⁷ ฉ.ม. พหุการํ

⁸ - ก. โยคฺกเขมโต ธัสฺติ, สฺ.อ. โยคฺกเขมา วิธัสฺติ. เอวมฺปริปิ

สัมพันธ์ สมคค์ ภาตวาน กปป์ นิรยมิहि ปจจตีติ.

อขมปี อตโต วุตโต ภาตวตา อิติ เม สุตุนตี. อฏจมี.

๙. สัมสามคคีสุตต

[๑๙] วุตต์ เหตุ ภาตวตา วุตตมรหตาติ เม สุตต์ :-

เอกธมโม ภิกขเว โลเก อุปปชชมาโน อุปปชชติ พหุชนหิตาย พหุชนสุชาย พหุโน ชนสฺส อตถาย หิตาย สุชาย เทวมนุสฺसानิ. กตโม เอกธมโม ? สัมสฺส สามคคิ. สงฺเข โข ปน ภิกขเว สมคเค น เจว อญญมญญํ ภาณุนานิ โหนติ, น จ อญญมญญํ ปริภาสา โหนติ, น จ อญญมญญํ ปริกเขปา โหนติ, น จ อญญมญญํ ปริจจชนา โหนติ. ตตถ อปฺปสนฺนา เจว ปสฺสีทฺติ ปสนฺนानญจ ภียโยภาโว โหตีติ. เอตมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตถेतํ อิติ วุจจติ :

สุชา สัมสฺส สามคคิ สมคคานญจนุคฺคโห
สมคฺครโต ธมฺมฏฺโจะ โยคกฺเขมา น ธฺสติ
สัมพันธ์ สมคค์ กตวาน กปป์ สคคมิहि โมหตีติ.

อขมปี อตโต วุตโต ภาตวตา อิติ เม สุตุนตี. นวม.

๑๐. ปฏฺฐจจิตตสุตต

[๒๐] วุตต์ เหตุ ภาตวตา วุตตมรหตาติ เม สุตต์ :-

อิธานํ ภิกขเว เอกจจํ ปุคฺคลํ ปฏฺฐจจิตตํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจจ ปชานามิ อิมฺมิหิ จายํ สมเย ปุคฺคโล กาลํ กเรยฺย, ยถาภตํ นิกฺขิตโต เอวํ นิรเย. ตํ กิสฺส เหตุ ? จิตตญฺหิสฺส ภิกขเว ปฏฺฐจฺ. เจโตปโทสเหตุ โข ปน ภิกขเว เอวมิธกฺจเจ สตฺตา กายสฺส ภาทา ปรมฺมรณฺา อปายํ ทุคฺคตี วิณีปาดํ นิรยํ อุปปชฺชุนตีติ. เอตมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตถेतํ อิติ วุจจติ :

ปฏฺฐจจิตตํ ภาตวาน เอกจจํ อธิ ปุคฺคลํ
เอตมตฺถํ พฺยาภาสิ พุทฺโธ ภิกฺขุโน สฺนติเก.
อิมฺมิหิ จายํ สมเย กาลํ กยิราถ ปุคฺคโล
นิรยํ อุปปชฺชเยย จิตตญฺหิสฺส ปฏฺฐิตํ.
ยถา หริตฺวา นิกฺขิเปยฺย เอวเมว ตถาวีโร
เจโตปโทสเหตุ^๙ หิ สตฺตา คจฺจนฺติ ทุคฺคตินฺติ.

อขมปี อตโต วุตโต ภาตวตา อิติ เม สุตุนตี. ทสม.

ทุตฺติยวคฺโค ทุตฺติโย.

ตสฺสุทฺทานํ

¹⁰โมโหโกธา อถ มกฺโข โมหกามา เสกฺขา ทฺเว
ภาทโมทา ปุคฺคโล จ วคฺคมาหุ ทุตฺติยนฺติ วุจจตีติ.^๒

⁹ อ.ม. เจโตปโทสเหตุ, เอวมุปรีปี

¹⁰ -^๒ อ.ม. โมโห โภโร อถ มกฺโข-
ภาท สามคคิปุคฺคโล
วิชฺชา ตณฺหา เสชฺชเว จ
วคฺคมาหุ ทุตฺติยนฺติ วุจจตีติ.

๓. ตติยวคฺค

๑. ปสนนจิตตสูตร

[๒๑] วุตฺตํ เหน้ ภคฺวตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ :-

อิธานํ ภิกฺขเว เอกจจํ ปุคฺคํ ปสนนจิตฺตํ เอวํ เจตสา เจโต ปริจฺจ ปชานามิ อิมฺหิ จายํ สมเย ปุคฺคโล กาลํ กเรยฺย, ยถาภตํ นิภฺชิตฺโต เอวํ สคฺเค. ตํ กิสฺส เหตุ ? จิตฺตวิหิสฺส ภิกฺขเว ปสนนํ. เจโต ปสาทเหตุ ไช ปน ภิกฺขเว เอวมิธะกจฺเจ สตฺตา กายสฺส ฌาตา ปรมฺมรณา สุคตํ สคฺคํ โลกํ อูปปชฺชนตํติ. เอตมตฺถํ ภคฺวา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ :

ปสนนจิตฺตํ ฌตฺวาน	เอกจจํ อิติ ปุคฺคํ
เอตมตฺถํ พฺยาภาสิ ¹¹	พฺพุโธ ภิกฺขุณฺ สนฺติเก
อิมฺหิ จายํ สมเย	กาลํ กยิราถ ปุคฺคโล
สุคตํ อูปปชฺเชยฺย	จิตฺตวิหิสฺส ปสาทํ
ยถา หริตฺวา นิภฺชิตฺเตยฺย	เอวเมว ตถาวีโร
เจโตปสาทเหตุ หนิ	สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคคฺคิตฺติ.

ออยมปิ อตฺถโถ วุตฺโต ภคฺวตา อิติ เม สุตฺนติ. ปจฺมํ.

๒. เมตตสูตร

[๒๒] วุตฺตํ เหน้ ภคฺวตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ :-

มา ภิกฺขเว ปุณฺณานํ ภายิตถ, สุขสฺเสตํ ภิกฺขเว อธิวจฺนํ อิกฺขุสฺส กนฺตสฺส ปิยสฺส มนาปสฺส, ยทิทํ ปุณฺณานิ. อภิชานามิ ไช ปนาหนํ ภิกฺขเว ทิสฺสรตฺตํ กตฺวานํ ปุณฺณานํ ทิสฺสรตฺตํ อิกฺขุจํ กนฺตํ ปิยํ มนาปํ วิปากํ ปจฺจนฺนุตฺตํ, สตฺต วสฺसानิ เมตตจิตฺตํ ภาเวตฺวา สตฺต สํวณฺณวิวณฺณกปฺเป นยิมํ โลกํ ปุณฺราคมาสี. สํวณฺณมานะ สุทํ ภิกฺขเว กปฺเป อากสฺสสรูปโค โหมิ, วิวณฺณมานะ กปฺเป สุณฺณํ พุรหฺมวิมานํ อูปปชฺชามิ.

ตตฺร สุทํ ภิกฺขเว พุรหฺมา โหมิ มหาพุรหฺมา อภิกฺขุ อนภิกฺขุโต อญฺญตฺตฺถุทโส วสฺวตฺติ. ฉตฺตีสกฺขตฺตํ ไช ปนาหนํ ภิกฺขเว สกฺโก อโหสิ เทวานมฺินฺโท, อนนฺกสทกฺขตฺตํ ราชธา อโหสิ จกฺกวตฺติ ฌมฺมิโก ฌมฺมราชา จาตฺรณฺโต วิชิตฺวา ฌนปทตฺถาวริยปฺปตฺโต สตฺตรตฺนสมนฺนาคโต, โโก ปน วาโท ปเทสฺรชฺชสฺส.

ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “กิสฺส นุ ไช เม อิทํ กมฺมสฺส ผลํ, กิสฺส กมฺมสฺส วิปาโก, เยนานํ เอตฺรหิ เอวํมทิตฺติโก เอวํมทานุภาโว”ติ. ตสฺส มยฺหํ ภิกฺขเว เอตทโหสิ “ติณฺณํ ไช เม อิทํ กมฺมานํ ผลํ, ตินฺณํ กมฺมานํ วิปาโก, เยนานํ เอตฺรหิ เอวํมทิตฺติโก เอวํมทานุภาโว”ติ. เสยฺยถิทํ¹² : ทานสฺส ทมสฺส สญฺญมสฺสาติ. เอตมตฺถํ ภคฺวา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ :

ปุณฺณเมว โส สิกฺเขยฺย	อายุตคฺคํ สุชฺุทฺรยํ
ทานญจ สมจฺริยญจ	เมตตจิตฺตญจ ภาวเย.
เอเต ฌมฺเม ภาวยิตฺวา	ตโย สุขสมฺมทฺทเย

¹¹ อ.ม. เอตมตฺถญจ พฺยาภาสิ

¹² อ.ม. เสยฺยถิทํ

อพยพาปฐุ¹³ สฺขํ โลกํ ปญฺชิตโต อูปปฐุชฺชิตฺติ.
 อยมปิ อตฺถเก วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนติ. พุติยํ.

๓. อุกายตฺถสุตฺต

[๒๓] วุตฺตํ เหนฺติ ภาควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เอกธมฺโม ภิภวเว ภาวิตโต พหุสฺสีกโต อุมิ อตฺถเก สมนิกคยห ติฏฺฐจฺติ ทิฏฺฐจธมฺมิกญฺเจว อตฺถํ
 สมฺปรายิกญฺจ. กตโม เอกธมฺโม ? อปฺปมาโท กุสเลสุ ธมฺเมสุ. อยํ โข ภิภวเว เอกธมฺโม ภาวิตโต
 พหุสฺสีกโต อุมิ อตฺถเก สมนิกคยห ติฏฺฐจฺติ ทิฏฺฐจธมฺมิกญฺเจว อตฺถํ สมฺปรายิกญฺจาติ. เอตมตฺถํ ภาควา
 อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

อปฺปมาทํ ปสฺสฺสนฺติ	ปฺญญกิริยาสุ ปญฺชิตตา
อปฺปมตฺโต อุมิ อตฺถเก	อริคฺคณฺหาติ ปญฺชิตโต.
ทิฏฺฐเจ ธมฺเม จ โย อตฺถเก	โย จตฺถเก สมฺปรายิก
อตฺถภาสิสมยา ธีโร	“ปญฺชิตโต”ติ ปวฺจจฺตีติ.

อยมปิ อตฺถเก วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนติ. ตติยํ.

๔. อฏฺฐิปปุณฺชสุตฺต

[๒๔] วุตฺตํ เหนฺติ ภาควตา วุตฺตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เอกปฺปคฺคสฺส ภิภวเว กปฺปิ สฺนธาวโต สฺสรโต สียา เอวํ มหา อฏฺฐิภุณฺชโถ อฏฺฐิภุณฺชโถ อฏฺฐิภุณฺชโถ,
 ยถายํ เวปฺปุลโลปพฺพโต,¹⁴ สเจ สฺหารโก อสฺส, สมฺภตฺตญฺจ น วินฺสฺเสยฺยยาติ. เอตมตฺถํ ภาควา อโวจ, ตตฺถเอตํ
 อิติ วุจฺจติ :

เอกสฺเสเคน กปฺเปน	ปฺปคฺคสฺสอฏฺฐิภุณฺชโย
สียา ปพฺพตฺสโม ราสิ	อิติ วุตฺตํ มฺहेสินา.
โส โข ปนายํ อกฺขาโต	เวปฺปุลโล ปพฺพโต มหา
อุตฺตโร คิซฺฐมฺมฏฺฐสฺส	มคฺชานํ คิริพฺพเช.
ยโต จ อริยสจฺจานิ	สมฺมปฺปญฺญาเย ปสฺสตี
ทฺกฺขํ ทฺกฺขสมฺปฺปาทำ	ทฺกฺขสฺส จ อติทฺกฺม
อริยญฺจภูจฺจกิํ มคฺคํ	ทฺกฺขุปฺสมคฺคามินํ.
ส สตฺตทฺกฺขตฺตฺปรมํ	สฺนธาวิตฺวาน ปฺปคฺคโถ
ทฺกฺขสฺสนตฺกโร โหติ	สพฺพสฺโยชนทฺกฺขยาติ.

อยมปิ อตฺถเก วุตฺโต ภาควตา อิติ เม สุตฺนติ. จตฺตถํ.

¹³ อ. อพยพาปฐุณ

¹⁴ อ.ม. เวปฺปุลโล ปพฺพโต

๕. มุสาวาทสุตต

[๒๕] วุตตัม เหตัม ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

เอกธมมัม อตีตสฺส ภิกฺขเว ปุริสปุคฺคสฺส นานํ ตสฺส กิณฺจิ ปาปกมมัม อกรรมเณนฺติ วทามิ. กตมัม เอกธมมัม ? ยถียิ¹⁵ ภิกฺขเว สมฺปชานมุสาวาทิ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เอกธมมัม อตีตสฺส มุสาวาทิสฺส ชนฺตโน
 วิติณฺณปรโลกสฺส นตฺถิ ปาปํ อการิยนฺติ.

อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปญฺจมัม.

๖. ทานสุตต

[๒๖] วุตตัม เหตัม ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

เอวญฺเจ ภิกฺขเว สตฺตา ชานเณยฺยํ ทานสํวิภาคสฺส วิปากํ, ยถาหํ ชานามิ, น อทตฺวา ภูณฺเชยฺยํ, น จ เนสํ มจฺเจรมลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติญฺเจยฺย. โยปิ เนสํ อสฺส จริโม อาโลโป จริมํ กพลํ¹⁶ ตโตปิ น อสํวิชิตฺวา ภูณฺเชยฺยํ, สเจ เนสํ ปฏิคฺคาหกา อสฺส. ยสมฺมา จ โข ภิกฺขเว สตฺตา น เอวํ ชานนฺติ ทานสํวิภาคสฺส วิปากํ ยถาหํ ชานามิ, ตสมฺมา อทตฺวา ภูณฺชนฺติ, มจฺเจรมลญฺจ เนสํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติญฺจตีติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

เอวํ เจ สตฺตา ชานเณยฺยํ ยถาวุตฺตัม มหฺสิณา
 วิปากํ สํวิภาคสฺส ยถา โหติ มหฺปผลํ.
 วิเนยฺย มจฺเจรมลํ วิปฺปสนฺเนน เจตฺสา
 ทชฺชํ กาลเณ อริเยสฺสุ ยตฺถ ทินฺนํ มหฺปผลํ.
 อนฺนญฺจ ทตฺวาน¹⁷ พหุโน ทกฺขิณฺเณยฺเยสฺสุ ทกฺขิณํ
 อิตฺโต จุตฺตา มนุสฺสสฺตฺตา สคฺคํ คจฺจนฺติ ทายกา.
 เต จ สคฺคคตฺตา¹⁸ ตตฺถ โมทฺนฺติ กามกามิโน
 วิปากํ สํวิภาคสฺส อญฺโฆนฺติ อมจฺจราติ.

อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ฉญฺจัม.

๗. เมตฺตาภาวนาสฺตฺต

[๒๗] วุตตัม เหตัม ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตัม :-

¹⁵ ฉ. ยทียิ, อ. ยถายิทิ

¹⁶ ฉ.ม. กพลัม

¹⁷ ฉ.ม. ทตฺวา

¹⁸ ส.อ.ม. สคฺคํ คตฺตา

ยานิ กานิจิ ภิกขเว โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยวตฺถุณิ,¹⁹ สพฺพานิ ตานิ เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺตติยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสี. เมตฺตตายเว ตานิ เจโตวิมุตฺตติ อธิคฺคเหตุวา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺติ ๑.

เสยฺยถาปี ภิกขเว ยากาจิ ตารกรูปานํ ปภา, สพฺพา ตา จนฺทียา ปภาย²⁰ กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสี, จนฺทปฺปภายเว ตานิ²¹ อธิคฺคเหตุวา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺเต ๑. เอวเมว โข ภิกขเว ยานิ กานิจิ โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยวตฺถุณิ, สพฺพานิ ตานิ เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺตติยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสี, เมตฺตตายเว ตานิ เจโตวิมุตฺตติ อธิคฺคเหตุวา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺติ ๑.

เสยฺยถาปี ภิกขเว วสุสานํ ปจฺฉิเม มาเส สรทสมเย วิทุเร วิคตฺวลาหเก เทเว²² อาทิจฺโจ นภํ อพฺภุสฺสทฺกมาโน สพฺพํ²³ อากาสํ ตมคตํ อภิวินฺจ ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺเต ๑. เอวเมว โข ภิกขเว ยานิ กานิจิ โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยวตฺถุณิ, สพฺพานิ ตานิ เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺตติยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสี, เมตฺตตายเว ตานิ เจโตวิมุตฺตติ อธิคฺคเหตุวา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺเต ๑.

เสยฺยถาปี ภิกขเว รตฺติยา ปจฺจุสฺสมยํ โอสฺสิตารกา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺเต ๑. เอวเมว โข ภิกขเว ยานิ กานิจิ โอปธิกานิ ปุณฺณกิริยวตฺถุณิ, สพฺพานิ ตานิ เมตฺตตาย เจโตวิมุตฺตติยา กลํ นาคฺฆนฺติ โสฬสี, เมตฺตตายเว ตานิ เจโตวิมุตฺตติ อธิคฺคเหตุวา ภาสฺเต ๑ ตปฺเต ๑ วิโรจฺเต จาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

โย ๑ เมตฺตํ ภาวยติ	อปปมาณํ ปฏิสฺสโต
ตฺนุ สํโยชนา โหนฺติ	ปสฺสโต อูปกิขยํ.
เอกมฺปิ เจ ปาณมพฺภุจฺจิตฺโต	
เมตฺตตายติ กุสโล เตน โหติ	
สพฺเพ ๑ ปาณเณ มนฺसानุกมฺปิ	
ปฺหุตฺมริโย ปกโรติ ปุณฺณํ.	
เย สตฺตสฺสณฺฑํ ปจฺวี วิชิตฺวา	
ราชีสโย ²⁴ ยชมานานุปริยคา	
(อสุสเมธํ ปุริสเมธํ	
สมมาปาสํ วาชเปยฺยํ นีรคคฬิ)	
เมตฺตตฺสฺส จิตฺตตฺสฺส สุภาวิตฺสฺส	

¹⁹ อ.ม. ปุณฺณกิริยวตฺถุณิ, เอวมฺปริปี

²⁰ ก. จนฺทปฺปภาย, ตพฺพณฺณนายํ ปน "จนฺทียา"ติ จนฺทสฺส อยฺนฺติ จนฺที.

²¹ อ.ม. ตา

²² ส. นภ

²³ -^๔ อ.ม. อากาสคตํ ตมคตํ อภิวินฺจ

²⁴ อ.ม. ราชีสโย

กลมปี เต นานุภวณฺติ โสฬสี.

(จนฺทปฺปภา ตารคณาว สฬเพ.)

โย น หนฺติ น ฆาเตติ น ชินาติ น ชาปเย

เมตฺตํโส สฬพฺภุเตสุ เวรํ ตสฺส น เกนจิติ.

อฺยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. สตฺตมํ.

ตฺติยวคฺโค ตฺติโย.

ตสฺสทฺทานํ

จิตฺตํ ฌายี²⁵ อฺโฆ อตฺถ

ปฺญชํ²⁶ เวปฺลุลปพฺพตํ

สมฺปชานมฺุสวาทโ

ทานญจ เมตฺตภาวนจ.²⁷

สฺตฺติมานิ จ สุตฺตานิ

บุริมานิ จ วิสฺติ

เอกธฺมเมสุ สุตฺตฺนฺตา

สฺตฺตวิสฺติ สงฺคหาติ.

เอกกนิปาโต นิฎฺฐิติ.

๒. ทุกนิปาต

๑. ปจฺมวคฺค

๑. ทุกฺขวิหารสฺตฺต

[๒๘] ()²⁸ วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

ทฺวิหิ ภิกฺขเว ธฺมเมหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฎฺฐเจว ธฺมเม ทุกฺขํ วิหฺรติ สฺวิฆาตํ สฺอุปายาสํ สฺปริพฺาหํ, กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา ทฺคฺคฺติ ปาฎิิกงฺขา. กตเมหิ ทฺวิหิ ? อฺนุทฺริเยสุ อคฺคฺตทฺวารตฺาย จ, โภชเน อมตฺตตฺถญฺตฺาย จ. อฺเมหิ โข ภิกฺขเว ทฺวิหิ ธฺมเมหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฎฺฐเจว ธฺมเม ทุกฺขํ วิหฺรติ สฺวิฆาตํ สฺอุปายาสํ สฺปริพฺาหํ, กายสฺส เกทา ปรมฺมรณฺา ทฺคฺคฺติ ปาฎิิกงฺขาติ. เอตฺมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

จกฺขุสฺสৈตฺถญจ ฆานญจ

ชิวหา กาโย ตถา มโน

เอตานิ ยสฺส ทฺวารานิ

อคฺคฺตฺตานิ จ ภิกฺขุโน.

โภชนมฺหิ อมตฺตตฺถญ

อฺนุทฺริเยสุ อสํวฺโต

²⁵ จ.ม. เมตฺตํ, อ.ม. ฌายี

²⁶ ก. ปฺญชํ

²⁷ จ.ม. เมตฺตภาวนา

²⁸ จ.ม. (เทว ธฺมเม อฺนุกฺกฺวิ)

กายทุกข์ เจตทุกข์	ทุกข์ โส อธิคจฺจติ.
ททยหมาเนน กาเยน	ททยหมาเนน เจตสา
ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี	ทุกข์ วิหฺรติ ตาทิโสติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ปจฺมํ.

๒. สุขวิหารสูตร

[๒๙] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

ทฺวีหิ ภิกฺขเว ฌมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม สุขํ วิหฺรติ อวิฆาตํ อนุปายาสํ อปริพํหํ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา สุกฺคิ ปาฏิกงฺขา. กตเมหิ ทฺวีหิ ? อินฺทฺริเยสฺสุ คฺคตฺทวารตฺาย จ โภชนมตฺตตฺถตฺถตฺาย จ. อิมฺเหิ โข ภิกฺขเว ทฺวีหิ ฌมฺเมหิ สมฺนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม สุขํ วิหฺรติ อวิฆาตํ อนุปายาสํ อปริพํหํ, กายสฺส เภทา ปรมฺมรณฺา สุกฺคิ ปาฏิกงฺขาทิ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

จกฺขุโสตฺถจ ฆานญจ	ชิวฺหา กาโย อโถ ²⁹ มโน
เอตานิ ยสฺส ทวารานิ	สุคฺคตฺตานิ จ ภิกฺขุโน
โภชนมฺหิ จ มตฺตตฺถตฺถ	อินฺทฺริเยสฺสุ จ สํวฺโต
กายสฺสํ เจตสฺสํ	สฺสํ โส อธิคจฺจติ.
อททยหมาเนน กาเยน	อททยหมาเนน เจตสา
ทิวา วา ยทิ วา รตฺตี	สฺสํ วิหฺรติ ตาทิโสติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ทฺติยํ.

๓. ตปณียสูตร

[๓๐] วุตฺตํ เหนฺติ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

เทวเม ภิกฺขเว ฌมฺมา ตปณียา. กตเม เทว ? อึชฺ ภิกฺขเว เอกจฺโจ อกตกลฺยาโณ ไหติ อกตกฺสโล อกตมฺริจฺจตฺตาโณ กตปาโป กตลฺหุโท กตทิพฺพิโส, โส “อกตํ เม กลฺยาณนุ”ติปิ ตปฺปติ, “กตํ เม ปาปนุ”ติปิ ตปฺปติ, อิมฺเห โข ภิกฺขเว เทว ฌมฺมา ตปณียาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

กายทฺวจฺจริตํ กตฺวา	วจฺชีทฺวจฺจริตานิ วา ³⁰
มโนทฺวจฺจริตํ กตฺวา	ยญฺจญฺญํ โทสฺสญฺหิตํ.
อกตฺวา กุสลกมฺมํ	กตฺวานากุสลํ พหุ
กายสฺส เภทา ทฺปฺปญฺโถ	นिरยํ โส อฺปปชฺชตฺตีติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. ตติยํ.

²⁹ ฉ. ตถา

³⁰ ฉ.ม. จ. เอมฺมฺปริปิ

๔. อตปณียสูตร

[๓๑] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

เทวเม ภิกฺขเว ฌมฺมา อตปณียา. กตเม ทเว ? อธิ ภิกฺขเว เอกจฺใจ กตกลฺยาณเณ โหติ กตกุลฺโล
กตภีรุตฺตาณเณ อกตปาโป อกตลฺลูทโท อกตภิปฺพิโส, โส “กตฺ เม กลฺยาณนฺ”ติปิ น ตปฺปติ, “อกตฺ เม
ปาปนฺติปิ น ตปฺปติ. อิมเ ชย ภิกฺขเว เทว ฌมฺมา อตปณียาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตฺถํ อิติ วุจฺจติ :

กายทฺวจฺจริตฺ ํ หิตฺวา	วจฺจิทฺวจฺจริตฺตานี วา
มโนทฺวจฺจริตฺ ํ หิตฺวา	ยถฺยถฺยถฺย โทสสณฺหิตฺ.
อกตฺวา อกุลฺลํ กมฺมํ	กตฺวาน กุลฺลํ พหุํ
กายสฺส เภทา สปฺปณฺโณ	สคฺคํ โส อฺปปชฺชตีติ.

อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. จตฺตถฺ.

๕. ปจฺมสีลสูตร

[๓๒] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

ทฺวีหิ ภิกฺขเว ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ยถาภตฺ นิกฺขิตฺโต เอวํ นโร. กตเมหิ ทฺวีหิ ? ปาปนเณ
จ สีเลน, ปาปิกาย จ ทิฏฺฐิจฺยา. อิมเหิ ชย ภิกฺขเว ทฺวีหิ ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ยถาภตฺ นิกฺขิตฺโต เอวํ
นโรติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตฺถํ อิติ วุจฺจติ :

ปาปนเณ จ สีเลน	ปาปิกาย จ ทิฏฺฐิจฺยา
เอเตหิ ทฺวีหิ ฌมฺเมหิ	โย สมนฺนาคโต นโร
กายสฺส เภทา ทฺวปฺปณฺโณ	นโร โส อฺปปชฺชตีติ.

อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ปณฺจมํ.

๖. ทฺติยสีลสูตร

[๓๓] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

ทฺวีหิ ภิกฺขเว ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ยถาภตฺ นิกฺขิตฺโต เอวํ สคฺเค. กตเมหิ ทฺวีหิ ? ภาทฺทเณ
จ สีเลน, ภาทฺทิกาย จ ทิฏฺฐิจฺยา. อิมเหิ ชย ภิกฺขเว ทฺวีหิ ฌมฺเมหิ สมนฺนาคโต ปุคฺคโล ยถาภตฺ นิกฺขิตฺโต เอวํ
สคฺเคติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตฺถํ อิติ วุจฺจติ :

ภาทฺทเณ จ สีเลน	ภาทฺทิกาย จ ทิฏฺฐิจฺยา
เอเตหิ ทฺวีหิ ฌมฺเมหิ	โย สมนฺนาคโต นโร
กายสฺส เภทา สปฺปณฺโณ	สคฺคํ โส อฺปปชฺชตีติ.

อยมฺปิ อตฺถิ วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนฺติ. ฉนฺนจฺ.

๗. อาตาศีลสูตร

[๓๔] วุตต์ เหตุ ภควตา วุตตมรหตาติ เม สุตฺ :-

อนาตาศปี ภิกขเว ภิกขุ อนัตตปปี³¹ อภพโพ สมโพธาย, อภพโพ นิพพานาย, อภพโพ
อนุตตรสฺส โยคกฺเขมสฺส อธิคมาย. อาตาศปี จ โข ภิกขเว ภิกขุ โอตตปปี³² ภพโพ สมโพธาย, ภพโพ
นิพพานาย, ภพโพ อนุตตรสฺส โยคกฺเขมสฺส อธิคมายาติ. เอตมตฺถํ ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

อนาตาศปี อนัตตปปี กุสฺสิตโต หีนวีริโย
โย ถีนมิทฺทพฺพุโล อหิริโก อนาทโร
อภพโพ ตาทิโส ภิกขุ ญฺญจฺจุ สมโพธิมุตตมํ.

โย จ สติมา นิปโก ฉายี

อาตาศปี โอตตปปี จ อปฺปมตฺโต

สญฺโถชนํ ชาติชฺราย เจตฺวา

อิธฺว สมโพธิมุตตมํ ญฺเสติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. สตฺตมํ.

๘. ปจฺจนกฺขนสฺสุตฺต

[๓๕] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

นยิทํ ภิกขเว พฺรหฺมจฺริยํ วุสฺสติ ชนฺกฺขนตฺถํ, น³³ ชนฺลปฺนตฺถํ, น^๑ ลากสฺสการสิโลกานิสฺสตฺถํ, น
อิติ มํ ชโน ชานาตฺตติ, อถ โข อิทํ ภิกขเว พฺรหฺมจฺริยํ วุสฺสติ สํวรตฺถญฺเจว ปหานตฺถญฺจาติ. เอตมตฺถํ
ภควา อโวจ, ตตฺถเอตํ อิติ วุจฺจติ :

สํวรตฺถํ ปหานตฺถํ พฺรหฺมจฺริยํ อนิติทํ
อเทสยิ โส ภควา นิพพานอคฺคคามินํ.
เอส มคฺโค มหตฺเตหิ³⁴ อนฺญาโต มहेสิภิ³⁵
เย เย ตํ ปฺปฏิปชฺชนติ ยถา พุทฺเธน เทสิตํ
ทฺกฺขสฺสนตฺถํ กฺริสฺสนติ สตฺถุสสาสนการิไนติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สุตฺนติ. อญฺจมํ.

๙. พุติยนกฺขนสฺสุตฺต

[๓๖] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรฺหตาติ เม สุตฺ :-

³¹ ฉ. อนัตตาศปี. เอมฺปริปิ

³² ฉ. โอตตาศปี. เอมฺปริปิ

³³ อญฺจกถายํ น ทิสฺสนติ.

³⁴ ฉ.อิ. มหตฺเตหิ, สී.ม. มหนฺเตหิ. เอมฺปริปิ

³⁵ ม.สී.อิ. มहेสิโน. เอมฺปริปิ

นยิทํ ภิกฺขเว พุรหุมจริยํ วุสฺสติ ชนกุหนตถํ, น ชนลปนตถํ, น ลามสกุการสิโลกานิสฺสตถํ, น อิติ มํ ชโน ชานาตฺตติ, อถ โข อิทํ ภิกฺขเว พุรหุมจริยํ วุสฺสติ อภิภเวตถญฺเฆว ปริภเวตถญฺจาติ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ :

อภิภเวตถํ ปริภเวตถํ	พุรหุมจริยํ อนนฺติหิ
อเทสยิ สៃ ภควา	นิพฺพานอคคคามินํ.
เอส มคฺโค มหตฺเถหิ	อนฺญาโต มหเสสิภิ
เย เย ตํ ปฏิปชฺชนฺติ	ยถา พุทฺเธน เทสิตํ
ทุกฺขสฺสนนฺตํ กริสฺสนนฺติ	สฺตถฺสฺสนการิโนติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สฺสูตฺนติ. นวมํ.

๑๐. โสมนสฺสสุตฺต

[๓๗] วุตฺตํ เหน้ ภควตา วุตฺตมรหตาติ เม สฺสูตํ :-

ทฺวีหิ ภิกฺขเว ฐมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สฺขโสมนสฺสพฺพลโ วิหฺรติ, ³⁶โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ อาสวานํ ขยาเย.^๓ กตเมหิ ทฺวีหิ ? สํเวชนีเยสฺสุ จาเนสฺสุ สํเวชนเนน, สํวิคคสฺส จ โยนิสៃ ปชานเนน. อิมะหิ โข ภิกฺขเว ทฺวีหิ ฐมฺเมหิ สมนฺนาคโต ภิกฺขุ ทิฏฺฐเจว ฐมฺเม สฺขโสมนสฺสพฺพลโ วิหฺรติ, ^๓โยนิ จสฺส อารทฺธา โหติ อาสวานํ ขยาเย^๓ ติ. เอตมตถํ ภควา อโวจ, ตตฺเถตํ อิติ วุจฺจติ :

³⁷ สํเวชนีเยสฺสุ จาเนสฺสุ ^๔	สํวิชฺเชถเว ปณฺชิตโต
อาตاپิ นิปโก ภิกฺขุ	ปญฺญาเย สมเวกฺขิเย.
เอวํ วิหารี อาตاپิ	สนฺตวุตฺติ อนฺุทฺธโต
เจโตสมถมนฺุยุตฺโต	ขยํ ทุกฺขสฺส ปาปฺุณฺเตติ.

อยมฺปิ อตฺถิโก วุตฺโต ภควตา อิติ เม สฺสูตฺนติ. ทสมํ.

ปจฺจิมะ วคฺโค.

ตสฺสุทฺทานํ

เทวเม ³⁸ ภิกฺขุ ตปนีเย	ตปนีเย ปฺรตฺเถหิ
อาตاپิ ³⁹ น กุหนา จ ^๒	โสมนสฺสเสน เต ทสฺสาติ.

³⁶ -^๓ โยนิสៃ อารทฺโธ โหติ อาสวานํ ขยาเยติ.

³⁷ -^๔ อ.ม. สํเวชนีเยสฺสุจาเนสฺสุ

³⁸ อ.ม. เทว จ

³⁹ -^๒ อ. นกุหนะ เทว

**พระสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ**

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

๑. เอกกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. โลกสูตร

ว่าด้วยโลภะ

[๑] แท้จริง พระสุตตันตปิฎกพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสุตตันตปิฎกพระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้⁴⁰

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย
ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโลภะ(ความอยากได้)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามี
ของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสุตตันตปิฎกนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โลภะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โลกไปสู่ทุกคติ

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง⁴¹ ย่อมละโลภะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โลกสูตรที่ ๑ จบ

๒. โทสสูตร

ว่าด้วยโทสะ

[๒] แท้จริง พระสุตตันตปิฎกพระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสุตตันตปิฎกพระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมา
อย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย
ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือโทสะ(ความคิดประทุษร้าย)ได้ เราขอรับรองความเป็น
อนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสุตตันตปิฎกนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โทสะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ประทุษร้ายไปสู่ทุกคติ

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโทสะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

⁴⁰ แปลตามนัย ขุ.อติ.อ. (บาลี) ๑๘

⁴¹ เห็นแจ้ง ในที่นี้หมายถึงเห็นอุปาทานขันธ ๕ โดยความไม่เที่ยง เป็นต้น (ขุ.อติ.อ. (บาลี) ๑/๔๙)

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ
 แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โทสสูตรที่ ๒ จบ

๓. โมหสูตร

ว่าด้วยโมหะ

[๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละกรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย
 ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละกรรมอย่างหนึ่งคือโมหะ(ความหลง)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โมหะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้หลงไปสู่ทุกคติ

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโมหะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมหสูตรที่ ๓ จบ

๔. โภธสูตร

ว่าด้วยโภธะ

[๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละกรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย
 ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละกรรมอย่างหนึ่งคือโภธะ(ความโภธ)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โภธะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โภธไปสู่ทุกคติ

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโภธะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โภธสูตรที่ ๔ จบ

๕. มกฺขสูตร

ว่าด้วยมกฺขะ

[๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละกรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือมักขะ(ความลบล้าง)ได้ เราขอ รับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มักขะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ลบล้างคุณท่านไปสู่ทุกคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมักขะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มักขสูตรที่ ๕ จบ

๖. มานสูตร

ว่าด้วยมานะ

[๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งได้ เราขอรับรองความเป็น อนาคามีของเธอทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายละธรรมอย่างหนึ่งคือมานะ(ความถือตัว)ได้ เราขอรับรองความเป็นอนาคามีของเธอทั้งหลาย”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มานะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ถือตัวไปสู่ทุกคติ
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมานะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มานสูตรที่ ๖ จบ

๗. สัพพปริญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง

[๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงธรรมทั้งปวง⁴² ยังกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงไม่ได้⁴³ ยังไม่คลายความพอใจในธรรมทั้งปวงนั้น ยังละธรรมทั้งปวงไม่ได้⁴⁴ ก็ยังไม่อาจ สิ้นทุกขีได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงธรรมทั้งปวง กำหนดรู้ธรรมทั้งปวงได้ คลายความพอใจในธรรมทั้งปวงนั้นได้ ละธรรมทั้งปวงได้ จึงอาจสิ้นทุกขีได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ใดรู้ธรรมทั้งปวงโดยอาการทุกอย่าง
ไม่ยินดีในธรรมทั้งปวง
ผู้นั้นแล กำหนดรู้ธรรมทั้งปวงได้
ล่วงพ้นทุกขีทั้งปวงได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สัพพปริญาสูตรที่ ๗ จบ

๘. มานปริญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้มานะ

[๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงมานะ ยังกำหนดรู้มานะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในมานะนั้น ยังละมานะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกขีได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงมานะ กำหนดรู้มานะได้ คลายความพอใจในมานะนั้นได้ ละมานะได้ จึงอาจ สิ้นทุกขีได้

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

หมู่สัตว์นี้ประกอบด้วยมานะ
ถูกมานะร้อยรัดไว้ ยินดีแล้วในภพ
ไม่กำหนดรู้มานะ จึงกลับมาเกิดซ้ำอีก
ส่วนหมู่สัตว์ที่ละมานะได้แล้ว
น้อมใจไปในธรรมเป็นที่สิ้นมานะ
ครอบงำมานะที่ร้อยรัดได้แล้ว
ล่วงพ้นกิเลสเครื่องร้อยรัดได้ทั้งหมด

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มานปริญาสูตรที่ ๘ จบ

๙. โลกปริญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้โลกะ

[๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

⁴² ไม่รู้ซึ่งถึงธรรมทั้งปวง หมายถึงไม่รู้ธรรมที่ควรรู้ทั้งปวง โดยนัยว่า “เหล่านี้คืออภินันท์ ๕ เหล่านี้คืออายตนะ ๑๒ เหล่านี้คือธาตุ ๑๘ นี้คือทุกขอริยสัจ นี้คือทุกขสมุทัยอริยสัจ” เป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๕๙)

⁴³ ยังกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงไม่ได้ หมายถึงยังไม่สามารถกำหนดรู้ธรรมด้วยญาณปริญา ตีรณปริญา และปหานปริญาได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๕๙)

⁴⁴ ยังละธรรมทั้งปวงไม่ได้ หมายถึงยังละกิเลสวัฏที่ควรละด้วยมคคบัญญัติไม่ได้ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๗/๖๐)

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงโลภะ ยังกำหนดรู้โลภะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโลภะนั้น ยังละโลภะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงโลภะ กำหนดรู้โลภะได้ คลายความพอใจในโลภะนั้นได้ ละโลภะได้แล้ว จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โลภะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โลกไปสู่มฤตยู

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโลภะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โลกปริยญาสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. โทสปริยญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้โทสะ

[๑๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงโทสะ ยังกำหนดรู้โทสะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโทสะนั้น ยังละโทสะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงโทสะ กำหนดรู้โทสะได้ คลายความพอใจในโทสะนั้นได้ ละโทสะได้แล้ว จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โทสะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ประทุษร้ายไปสู่มฤตยู

ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโทสะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ

ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก

ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โทสปริยญาสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โลกสูตร	๒. โทสสูตร
๓. โมหสูตร	๔. โภธสูตร
๕. มกขสูตร	๖. มานสูตร
๗. สัพพปริยญาสูตร	๘. มานปริยญาสูตร
๙. โลกปริยญาสูตร	๑๐. โทสปริยญาสูตร

๒. ทุตติยวรรค

หมวดที่ ๒

๑. โมหปริยญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้โมหะ

[๑๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงโมหะ ยังกำหนดรู้โมหะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในโมหะนั้น ยังละโมหะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่ง ถึงโมหะ กำหนดรู้โมหะได้ คลายความพอใจในโมหะนั้นได้ ละโมหะได้แล้ว จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โมหะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้หลงไปสู่มฤตยู
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโมหะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โมหปริยญาสูตรที่ ๑ จบ

๒. โภทปริยญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้โภทะ

[๑๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงโภทะ ยังกำหนดรู้โภทะไม่ได้ ยังไม่คลายความ พื่อใจในโภทะนั้น ยังละโภทะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงโภทะ กำหนดรู้โภทะได้ คลายความพอใจในโภทะนั้นได้ ละโภทะได้แล้ว จึงอาจ สิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

โภทะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้โกรธไปสู่มฤตยู
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละโภทะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว ก็ไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โภทปริยญาสูตรที่ ๒ จบ

๓. มกขปริยญาสูตร

ว่าด้วยการกำหนดรู้มกขะ

[๑๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งถึงมกขะ ยังกำหนดรู้มกขะไม่ได้ ยังไม่คลายความพอใจในมกขะนั้น ยังละมกขะไม่ได้ ก็ยังไม่อาจสิ้นทุกข์ได้ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนผู้รู้ซึ่งถึงมกขะ กำหนดรู้มกขะได้ คลายความพอใจในมกขะนั้นได้ ละมกขะได้แล้ว จึงอาจสิ้นทุกข์ได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

มกขะใดเป็นเหตุให้สัตว์ผู้ลบหลู่คุณท่านไปสู่มฤตยู
ผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง ย่อมละมกขะนั้นได้เพราะรู้โดยชอบ
ครั้นละได้แล้ว จึงไม่ต้องหวนกลับมาเกิดในโลกนี้อีก
ไม่ว่าในกาลไหน ๆ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มกขปริยญาสูตรที่ ๓ จบ

๔. อวิชชา นีวรณสูตร ว่าด้วยธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชา

[๑๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นธรรมเครื่องกางกั้นอื่นแม้อย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุให้ หมูสัตว์ซึ่งถูกธรรมเครื่องกางกั้นปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนาน เหมือนธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชา นี้เลย ภิกษุทั้งหลาย หมูสัตว์ที่ถูกธรรมเครื่องกางกั้นคืออวิชชาปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ไม่มีธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้หมูสัตว์

ซึ่งถูกปิดบังแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปตลอดวันและคืน

เหมือนถูกโมหะปิดกั้นเลย

ส่วนอริยสาวกทั้งหลาย ละโมหะได้

ทำลายกองแห่งความมืด⁴⁵ได้

ย่อมไม่ท่องเที่ยวไปอีก

เพราะท่านเหล่านั้นไม่มีอวิชชาเป็นเหตุ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อวิชชา นีวรณสูตรที่ ๔ จบ

๕. ตัณหาสังโยชนสูตร

ว่าด้วยสังโยชนคือตัณหา

[๑๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เห็นสังโยชนอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้หมูสัตว์ซึ่งถูก สังโยชนผูกมัดแล้วต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไปสิ้นกาลนานเหมือนสังโยชนคือตัณหา นี้เลย ภิกษุทั้งหลาย หมูสัตว์ที่ถูกสังโยชนคือตัณหาผูกมัดแล้ว ต้องแล่นไป ท่องเที่ยวไป สิ้นกาลนาน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลผู้มีตัณหาเป็นเพื่อน ท่องเที่ยวไปตลอดกาลยาวนาน

ย่อมไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏที่มีสภาวะอย่างนี้และสภาวะอย่างอื่น

ภิกษุรู้โทษนี้ รู้ตัณหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์

พึงเป็นผู้ไม่มีตัณหา ไม่มีความถือมั่น มีสติสัมปชัญญะอยู่⁴⁶

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตัณหาสังโยชนสูตรที่ ๕ จบ

๖. ปฐมเสขสูตร

ว่าด้วยพระเสขะ สูตรที่ ๑

⁴⁵ กองแห่งความมืด ในที่นี้หมายถึงโมหะ (ความหลง) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๔/๖๖)

⁴⁶ ดูเทียบ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙/๑๕, ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๙๑/๕๔๐, ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๐๗/๓๖๔

[๑๖] แท้จริง พระสุตฺตนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสุตฺตนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลु ปราภวนาจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ⁴⁷อันยอดเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุซึ่งมีอยู่ภายในตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนโยนิโสมนสิการ(การมนสิการโดยแยกคาย) นี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อมนสิการโดยแยกคายย่อมละอกุศลได้และทำกุศลให้เจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสุตฺตนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ไม่มีธรรมอื่นที่จะมีอุปการะมาก

แก่ภิกษุผู้เป็นพระเสขะเพื่อการบรรลุประโยชน์สูงสุด

เหมือนกับโยนิโสมนสิการ

เพราะภิกษุเมื่อเริ่มตั้งความเพียรด้วยโยนิโสมนสิการไว้

ก็พึงบรรลุความสิ้นทุกข์ได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมเสขสุตฺตที่ ๖ จบ

๗. ทุติยเสขสุตฺต

ว่าด้วยพระเสขะ สุตฺตที่ ๒

[๑๗] แท้จริง พระสุตฺตนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสุตฺตนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุผู้เป็นพระเสขะยังไม่บรรลุ ปราภวนาจะบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม เราไม่เห็นเหตุอื่นแม้อย่างหนึ่งที่ทำให้เหตุซึ่งมี อยู่ภายนอกตนให้มีอุปการะมากอย่างนี้เหมือนความเป็นผู้มีมิตรดีนี้เลย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี ย่อมละอกุศลได้ และทำกุศลให้เจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสุตฺตนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้มีมิตรดี มีความเคารพ ยำเกรง

ปฏิบัติตามคำของมิตรทั้งหลาย

มีสติสัมปชัญญะมั่นคง

ก็พึงถึงความสิ้นสังโยชน์ทั้งปวงได้โดยลำดับ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยเสขสุตฺตที่ ๗ จบ

๘. สังฆเภทสุตฺต

ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้แตกกัน

[๑๘] แท้จริง พระสุตฺตนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสุตฺตนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้น เพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์ เพื่อไม่ใช่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

⁴⁷ ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ หมายถึงอภิปหัตตผลและนิพพาน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๖/๗๐,๑๘/๗๙)

คือ สังฆเภท⁴⁸

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์แตกกัน ย่อมมีความบาดหมางกัน มีการบริภาษกัน มีการดูหมิ่นกัน และมีการขับไล่กัน ในเพราะสังฆเภทนั้น ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ก็ไม่เลื่อมใส และบางพวกที่เลื่อมใสแล้ว ก็ยอมเป็นอื่นไป” พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้ทำลายสงฆ์ให้แตกกัน ยินดีในการแตกกัน
ตั้งอยู่ในอธรรม เป็นผู้เข้าถึงอบาย อยู่ในนรกตลอดกัป
พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ⁴⁹
เสวยผลกรรมอยู่ในนรกตลอดกัป
เพราะทำลายสงฆ์ที่สามัคคีกันให้แตกแยกกัน⁵⁰
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สังฆเภทสูตรที่ ๘ จบ

๙. สังขสามัคคีสูตร

ว่าด้วยการทำสงฆ์ให้สามัคคีกัน

[๑๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่ง เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เกิดขึ้นเพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ สังขสามัคคี

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อสงฆ์พร้อมเพรียงกัน ย่อมไม่มีความบาดหมางกัน ไม่มีการข่มขู่กัน ไม่มีการด่าว่ากัน และไม่มีการขับไล่กัน ในเพราะความสามัคคีของสงฆ์นั้น ชนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใส ก็เลื่อมใส ส่วนชนทั้งหลายที่เลื่อมใสแล้ว ก็เลื่อมใส ยิ่ง ๆ ขึ้นไป”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ความสามัคคีแห่งสงฆ์ เป็นเหตุให้เกิดสุข
และบุคคลผู้นุเคราะห์สงฆ์ผู้สามัคคีกันแล้ว
ผู้ยินดีในความสามัคคีกัน ตั้งอยู่ในธรรม
ย่อมไม่พลาดจากธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะ
ย่อมบันเทิงในสวรรค์ตลอดกัป เพราะสมานสงฆ์ให้สามัคคีกัน⁵¹
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สังขสามัคคีสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. ปทุมจัตตสูตร

⁴⁸ สังฆเภท หมายถึงการทำสงฆ์ให้แตกจากกัน เช่นการไม่ทำอุโบสถ ปวารณา และสังฆกรรมร่วมกัน (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๑๘/๗๘)

⁴⁹ ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๓๖๐ ในเล่มนี้

⁵⁰ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๔/๒๑๖, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๓๙/๙๑, อภิ.ก. (บาลี) ๓๗/๖๕๗/๗๐๑, ๘๖๒/๘๙๕

⁵¹ ดูเทียบ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๕๔/๒๑๗, อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๔๐/๙๒

ว่าด้วยบุคคลผู้มีจิตถูกประทุษร้าย⁵²

[๒๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดวาระจิตของบุคคลผู้มีจิตถูกประทุษร้ายบางคนในโลกนี้ด้วยใจ จึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ จะถูกใหม่ในนรกเหมือนถูก นำไปฝังไว้ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้ายนั่นเอง สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในอบาย ทுகติ วินิบาต นรก ด้วยอาการอย่างนี้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระพุทธรู้บุคคลบางคน

ผู้มีจิตถูกประทุษร้ายแล้วในโลกนี้

จึงทรงขยายเนื้อความนี้ให้ชัดแก่ภิกษุในที่ใกล้ว่า

ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ ต้องไปเกิดในนรก

เพราะจิตของเขาถูกประทุษร้าย

เขาเป็นอย่างนั้น เหมือนถูกนำไปฝังไว้

ก็เพราะเหตุที่มีจิตถูกประทุษร้าย

สัตว์ทั้งหลายจึงไปสู่ทูกติ

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฏมฺฐจิตตสูตรที่ ๑๐ จบ

ทุติยวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โมหปริญญาสูตร	๒. โภธปริญญาสูตร
๓. มกฺขปริญญาสูตร	๔. อวิชชานีวรณสูตร
๕. ตณฺหาสังโยชนสูตร	๖. ปฐุมเสขสูตร
๗. ทุกติเสขสูตร	๘. สังฆเภทสูตร
๙. สังฆสามัคคีสูตร	๑๐. ปฏมฺฐจิตตสูตร

๓. ตติยวรรค

หมวดที่ ๓

๑. ปสันนจิตตสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใส

[๒๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เรากำหนดวาระจิตของบุคคลผู้มีจิตเลื่อมใสบางคนในโลกนี้ด้วยใจ จึงรู้ชัดอย่างนี้ว่า ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ จะดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญ ไปประดิษฐานไว้ ชื่อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะจิตของเขาเลื่อมใส ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่มีจิตเลื่อมใสนั่นเอง สัตว์ทั้งหลายบางพวกในโลกนี้ หลังจากตายแล้วจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ด้วยอาการอย่างนี้”

⁵² จิตถูกประทุษร้าย หมายถึงจิตขุ่นมัวด้วยกิเลสมีรากะเป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๐/๘๒)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระพุทธเจ้าทรงรู้บุคคลบางคน
ผู้มีจิตเลื่อมใส⁵³ในโลกนี้
จึงทรงขยายเนื้อความนี้ให้ชัดแก่ภิกษุในที่ใกล้ว่า
ถ้าบุคคลนี้ตายในขณะนี้ ต้องไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์
เพราะจิตของเขาเลื่อมใส
เขาเป็นอย่างนั้น เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้
ก็เพราะเหตุที่มีจิตเลื่อมใส สัตว์ทั้งหลายจึงไปสู่สุคติ
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปสันนจิตตสูตรที่ ๑ จบ

๒. เมตตสูตร

ว่าด้วยการเจริญเมตตา

[๒๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวบุญเลย คำว่า “บุญ” นี้ เป็นชื่อของความสุข ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจ เราผู้ขัดผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่ารัก น่าพอใจของบุญที่เราทำไว้ตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตา พรหมวิหารมาถึง ๗ ปี จึงไม่มาเกิดในโลกนี้อีกถึง ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกับ⁵⁴ ทราบมาว่า เมื่อกัปพิณาศไป เราบังเกิด อยู่ในพรหมโลกชั้นอาภัสระ เมื่อกัปเจริญขึ้นใหม่ เราบังเกิดอยู่ในพรหมวิมานที่ว่างเปล่า

ภิกษุทั้งหลาย ณ พรหมวิมานนั้น เราเป็นพรหม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ ไม่มีใครเทียบได้ด้วยคุณธรรม เป็นผู้สามารถเห็นอดีต อนาคต และปัจจุบันได้อย่างแจ่มแจ้ง เป็นผู้บังคับจิตใจให้เป็นไปในอำนาจของตนได้ ภิกษุทั้งหลาย เราเคยเป็นท้าวสักกะจอมเทพ ถึง ๓๖ ชาติติดต่อกัน เคยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา มีอำนาจ แผ่ไปทั่วมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นผู้พิชิตชัยได้ทั้งภายในและภายนอก มีแว่นแคว้น มั่นคง ประชาชนมั่งคั่ง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ⁵⁵ นับได้หลายร้อยครั้ง ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการเกิด ดเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ประเทศราชเลย

เรานั้นได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “บัดนี้ เราเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากถึงเพียงนี้ด้วยผลของกรรมและวิบากของกรรมอะไรหนอ”

ภิกษุทั้งหลาย เราตอบตนเองได้ว่า “บัดนี้ เราเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากถึงเพียงนี้ด้วยผลของกรรมและวิบากของกรรม ๓ ประการ คือ

๑. ทาน (การให้)⁵⁶

⁵³ ผู้มีจิตเลื่อมใส หมายถึงผู้มีศรัทธาเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย และเชื่อผลแห่งกรรม (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๑/๘๔)

⁵⁴ ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกับ หมายถึง ๗ มหากัป (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๖)

⁵⁵ รัตนะ ๗ ประการ คือ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว (๕) นารีแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว (ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๘/๙๑, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๔๓-๒๕๑/๑๘๕-๑๘๙, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๙๙/๑๕๙, อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๖๒/๑๒๔, ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๒๒/๘๘)

⁵⁶ การให้ ในที่นี้หมายถึงการบริจาคไทยธรรมมีข้าวเป็นต้น (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

๒. ทมะ (การฝึกตน)⁵⁷

๓. สัจญญมะ (การสำรวจ)⁵⁸”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตพึงศึกษาบุญที่ดีเลิศ

มีความสุขเป็นกำไรเท่านั้น คือพึงบำเพ็ญทาน

ประพฤติธรรมสมาเสมอ และเจริญเมตตาจิต

บัณฑิตครั้งบำเพ็ญธรรม ๓ ประการ

อันเป็นเหตุเกิดความสุขเหล่านี้แล้ว

ย่อมเข้าถึงโลกที่เป็นสุข ซึ่งไม่มีการเบียดเบียนกัน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เมตตสูตรที่ ๒ จบ

๓. อุภยัตถสูตร

ว่าด้วยประโยชน์ทั้งสอง

[๒๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสองได้ คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ ความไม่ประมาทในกุศลธรรมทั้งหลาย

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอย่างหนึ่งนี้แล ที่บุคคลอบรมแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมถือเอาประโยชน์ทั้งสองได้ คือ ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท

ในการทำบุญทั้งหลาย

บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง

ธีรชน เราเรียกว่า บัณฑิต

เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ

ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า⁵⁹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อุภยัตถสูตรที่ ๓ จบ

๔. อภิสิขุญญสูตร

ว่าด้วยร่างกระดูก

⁵⁷ การฝึกตน ในที่นี้หมายถึงการสำรวจอินทรีย์มีตาเป็นต้น และการข่มกิเลสมีราคะเป็นต้น (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

⁵⁸ การสำรวจ หมายถึงการสำรวจกาย วาจา (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๒๒/๘๙)

⁵⁹ ดูเทียบ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๒, อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๓/๕๑๖

[๒๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลคนหนึ่งพึงแล่นไป ท่องเที่ยวไปตลอดกัป โคจรกระดูก ร่างกระดูก กองกระดูก ถ้ามีคนรวบรวมเก็บไว้ และไม่สูญหายไป ก็จะเป็นกองกระดูกใหญ่โตเท่าภูเขาเวปุลละนี้แน่นอน”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ได้ตรัสไว้ดังนี้ว่า
กองกระดูกของคนคนหนึ่ง ตลอดกัปหนึ่ง

จะเป็นกองกระดูกเสมอเท่าภูเขา

ภูเขาเวปุลละนี้นั้น เป็นภูเขากว้างใหญ่

ตั้งอยู่ทางเหนือภูเขาคิฆณภูฏ เขตกรุงราชคฤห์ของชาวมคธ

เมื่อใด บุคคลพิจารณาเห็นอริยสัจ ๔ คือ

ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความพ้นทุกข์ และอริยมรรคมีองค์ ๘

ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ด้วยปัญญาอันชอบ

เมื่อนั้น บุคคลนั้นแล่นไปแล้วอีก ๗ ซาติเป็นอย่างยิ่ง

ก็จะทำที่สุดทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ทั้งปวงสิ้นไป⁶⁰

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อภิญ्ञิปัญชสูตรที่ ๔ จบ

๕. มุสาวาทสูตร

ว่าด้วยการกล่าวเท็จ

[๒๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อบุคคลล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่งแล้ว เราขอบอกว่า บาปกรรมอะไร ๆ อย่างอื่นที่เขาจะไม่ทำนั้นย่อมไม่มี

ธรรมอย่างหนึ่ง คืออะไร

คือ สัมปชานมุสาวาท (การกล่าวเท็จทั้งที่รู้อยู่)”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

คนที่ล่วงละเมิดธรรมอย่างหนึ่ง

มักกล่าวเท็จเสมอ ปฏิเสธปรโลก

จะไม่ทำบาปนั้นไม่มี⁶¹

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

มุสาวาทสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทานสูตร

ว่าด้วยการให้

⁶⁰ ดูเทียบ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๔๓๓/๒๒๔, อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๗๔/๔๕

⁶¹ ดูธรรมบทข้อ ๑๗๖ หน้า ๘๘ ในเล่มนี้

[๒๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้ผลแห่งทานเจตนาและการจำแนกทาน เหมือนอย่างที่เรารู้ สัตว์เหล่านั้นไม่ให้ทานเสียก่อน ก็จะไม่บริโภคน และมลทินคือความตระหนี่ก็จะไม่พึงครอบงำจิตของสัตว์เหล่านั้นได้ แม้คำข้าวคือก่อนข้าวของสัตว์เหล่านั้นจะพึงเหลืออยู่คำสุดท้ายก็ตาม

ถ้าปฏิบัติของพวกเขายังมีอยู่ สัตว์เหล่านั้นยังไม่ได้แบ่งคำข้าวคำสุดท้าย แม้นั้น(ให้แก่ภิกษุ) ก็จะไม่บริโภคน ภิกษุทั้งหลาย แต่เพราะสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ผล แห่งทานเจตนาและการจำแนกทานเหมือนอย่างที่เราจะรู้ ฉะนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ให้ทาน เสียก่อนแล้วบริโภคน และมลทินคือความตระหนี่ก็ครอบงำจิตของสัตว์เหล่านั้นได้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ถ้าสัตว์ทั้งหลายรู้ผลของการจำแนกทาน
ตามที่พระผู้มีพระภาคผู้ทรงแสงหาคุณอันยิ่งใหญ่ตรัสไว้
โดยวิธีที่วิพากษ์นั้นจะมีผลมากอย่างนี้
พึงกำจัดมลทินคือความตระหนี่ มีใจเลื่อมใสยิ่ง
พึงถวายทานตามกาลในพระอริยะทั้งหลาย
ซึ่งเป็นเขตที่ทานอันบุคคลถวายแล้วมีผลมาก
อนึ่ง ทายกจำนวนมากถวายข้าว
ให้เป็นทักษิณาทานในพระทักษิณบุคคลทั้งหลาย
ตายจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ย่อมไปเกิดในสวรรค์
ครั้งไปเกิดในสวรรค์นั้นแล้ว
ยังปรารถนากามอยู่ แต่ไม่ตระหนี่
ก็จะบันเทิงในสวรรค์นั้น เสวยผลของการจำแนกทานอยู่
แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทานสูตรที่ ๖ จบ

๗. เมตตาทานสูตร

ว่าด้วยการเจริญเมตตา

[๒๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ⁶²ที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุติ เมตตาเจโตวิมุติเท่านั้น แม้แสงบริสุทธิ แผดผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

แสงดาวทุกดวงรวมกัน ก็ยังสว่างไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งแสงจันทร์ แสงจันทร์เท่านั้นกระจ่าง สว่างไสว รุ่งเรืองข่มแสงดาวทั้งหมดนั้น ฉนใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมดนั้นไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุติ ฉนนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุติเท่านั้น แม้แสงบริสุทธิ แผดผากิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

⁶² บุญกิริยาวัตถุ หมายถึงการบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้ได้ อานิสงส์ มี ๓ อย่าง คือ (๑) ทานมัย (๒) สีลมัย (๓) ภาวนามัย (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๒๗/๑๐๒)

เมื่ออากาศโปร่ง ปราศจากเมฆหมอกในสารถกาลในช่วงเดือนท้ายของฤดูฝน ดวงอาทิตย์ลอยขึ้นอยู่บนอากาศ แดดแสงเจิดจ้า สว่างไสว ไล่ขจัดความมืดสลัวให้หมดไป ฉันทใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมดนั้นไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติก็ฉันทนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แม้แสงบริสุทธิ แผลงเภกิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ในเวลาใกล้รุ่งแห่งราตรี ดาวประกายพรึกทั้งหลาย ต่างทอแสงแพรวพราวระยิบระยับ ฉันทใด บุญกิริยาวัตถุที่มีอุปธิเป็นเหตุทั้งหมด ไม่ถึงเสี้ยว ที่ ๑๖ แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ ฉันทนั้นเหมือนกัน เมตตาเจโตวิมุตติเท่านั้น แม้แสงบริสุทธิ แผลงเภกิเลส รุ่งเรืองเหนือกว่าบุญกิริยาวัตถุทั้งหมดนั้น

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ผู้มีสติตั้งมั่น เจริญเมตตาแผ่ไปไม่มีประมาณ

พิจารณาเห็นธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิ ย่อมมีสังโยชน์เบาบาง

หากบุคคลมีจิตไม่คิดประทุษร้ายสัตว์แม้ชีวิตเดียว

เจริญเมตตาเป็นประจำอยู่

ก็เป็นผู้ชื่อว่าฉลาดเพราะการเจริญเมตตา

แต่พระอรหันต์ผู้มิได้ใจอนุเคราะห์สัตว์ทุกหมู่เหล่า

ชื่อว่าสังสมบุญไว้เป็นอันมาก

พระราชารู้ทรงธรรมเช่นกับฤๅษี

ทรงชนะใจหมู่สัตว์ทั่วแผ่นดินด้วยราชธรรม

ทรงบูชาอัยย คือ (สัสสมณะ ปุริสเมณะ สัมมาปาสะ

วาชเปยยะ และนิรัคคพะ)⁶³ เสด็จเที่ยวไป

อัยยเหล่านั้น ยังไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖

แห่งเมตตาเจโตวิมุตติที่บุคคลเจริญดีแล้ว

(เหมือนแสงหมู่ดวงดาวทุกดวงไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งแสงจันทร์ ฉะนั้น)

ผู้มีเมตตาในสัตว์ทุกหมู่เหล่า

จะไม่ฆ่าเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

ไม่ชนะเอง ไม่ใช้ให้ผู้อื่นชนะ ไม่มีเวรกับใคร ๆ⁶⁴

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

เมตตาภาวนาสูตที่ ๗ จบ

ตติยวรรค จบ

⁶³ อัยย ๕ นี้ เดิมทีเดียว คือ อราชสังคหวัตถุ (หลักสงเคราะห์ของพระราช) มีดังนี้ (๑) สัสสมณะ (ฉลาดในการบำรุงพืชพันธุ์ ธัญญาหาร) (๒) ปุริสเมณะ (ฉลาดในการบำรุงข้าราชการ รู้จักส่งเสริมคนดีมีความสามารถ) (๓) สัมมาปาสะ (ความรู้จักผูกผผสานรวมใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ) (๔) วาชเปยยะ (ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ) (๕) นิรัคคพะ (บ้านเมืองสงบสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย ไม่ต้องระแวงภัย บ้านเรือนไม่ต้องลงกลอน) อัยย ๔ ประการแรก เป็นเหตุ ส่วนอัยยประการสุดท้ายเป็นผล

ต่อมาพราหมณ์สมัยหนึ่งดัดแปลงเป็นการบูชาอัยย เพื่อผลประโยชน์ในทางลาภสักการะแก่ตน และมีความหมายแตกต่างออกไปดังนี้ สัสสมณะ (การฆ่าฆ่า บูชาอัยย) ปุริสเมณะ (การฆ่าคนบูชาอัยย) สัมมาปาสะ (การทำบ่วงแล้วขว้างไม้ลอบบ่วง ไม่ตกที่ไหนก็ทำพิธีบูชาอัยยที่นั่น) วาชเปยยะ (การดื่มน้ำเมา เพื่อกล่อมจิตใจให้พร้อมที่จะบูชาอัยย) นิรัคคพะ (อัยยไม่มีลิ้มรส คือทั่วไปไม่มีชีวิตขึ้นจำกัด หรือการฆ่าครบทุกอย่างบูชาอัยย) (อง.อภุจก.อ. (บาลี) ๓/๑/๒๑๓, พ.อุติ.อ. (บาลี) ๒๗/๑๐๖-๑๐๘, อง.จตุกฏ.ฎีกา (บาลี) ๒/๓๙/๓๗๑-๓๗๒, อง.อภุจก.ฎีกา (บาลี) ๓/๑/๒๕๐-๒๕๑)

⁶⁴ ดูเทียบ อง.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๑/๑๙๔-๑๙๕

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปลันนจิตตสูตร	๒. เมตตสูตร
๓. อุภยัตถสูตร	๔. อภิสิปปุญชสูตร
๕. มุสสาวาทสูตร	๖. ทานสูตร
๗. เมตตภาวนาสูตร	

รวมพระสูตรในนิบาตนี้

ในเอกกนิบาตนี้มีพระสูตรรวมได้ ๒๗ สูตร คือ ในวรรคนี้มี ๗ สูตร ใน ๒ วรรคข้างต้นมี ๒๐ สูตร

เอกกนิบาต จบ

๒. ทุกนิบาต

๑. ปฐมวรรค

หมวดที่ ๑

๑. ทุกขวิหารสูตร

ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นทุกข

[๒๘] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นทุกข อึดอัด คับแค้น กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้ว พึงหวังได้ทุกติ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความไม่ค้ำครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
๒. ความไม่รู้จักประมาณในการบริโภค

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นทุกข อึดอัด คับแค้น กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้ว พึงหวังได้ทุกติ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดไม่ค้ำครองทวารทั้ง ๖ นี้ คือ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ทั้งไม่รู้จักประมาณในการบริโภค

ไม่สำรวจมอินทรีย์ทั้งหลาย

ภิกษุนั้นย่อมประสบทุกข์ทั้งทางกายและทางใจ

ภิกษุเช่นนั้นจะมีแต่ความรุ่มร้อนกาย เร่าร้อนใจ

ชื่อว่าอยู่เป็นทุกขทั้งกลางวันและกลางคืน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุกขวิหารสูตรที่ ๑ จบ

๒. สุขวิหารสูตร

ว่าด้วยธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข

[๒๙] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่อึดอัด ไม่คับแค้น ไม่
กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้วพึงหวังได้สุคติ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย
๒. ความรู้จักประมาณในการบริโภค

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่เป็นสุข ไม่อึดอัด ไม่คับแค้น ไม่
กระวนกระวายในปัจจุบันนี้ หลังจากมรณภาพแล้วพึงหวังได้สุคติ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุใดคุ้มครองทวารทั้ง ๖ นี้ คือ

ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ

ทั้งรู้จักประมาณในการบริโภค สรรวมอินทรีย์ทั้งหลาย

ภิกษุนั้นย่อมประสบสุขทั้งทางกายและทางใจ

ภิกษุเช่นนั้นจะไม่มีความรู้ร้อนกาย เกร็ดร้อนใจเลย

ชื่อว่าอยู่เป็นสุขทั้งกลางวันและกลางคืน

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

สุขวิหารสูตรที่ ๒ จบ

๓. ตปณียสูตร

ว่าด้วยธรรมเป็นเหตุให้เดือดร้อน

[๓๐] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมเป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่ได้ทำความดีไว้ ไม่ได้ทำกุศลไว้ ไม่ได้ทำบุญเครื่องต่อต้านความหวาดกลัวทุกข์
ไว้ ทำแต่ความชั่ว ทำแต่ความหยาบช้ำ ทำแต่ความร้ายกาจไว้

๑. เขาคิดว่า “เราไม่ได้ทำความดีไว้” จึงเดือดร้อน
๒. เขาคิดว่า “เราทำแต่ความชั่ว” จึงเดือดร้อน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมที่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

บุคคลมีปัญญาทรมาน ทำกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต

และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษ

ไม่ทำกุศลกรรมไว้ ทำแต่อกุศลกรรมไว้มากมาย

หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ตปณียสูตรที่ ๓ จบ

๔. อตปณียสูตร

ว่าด้วยธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน

[๓๑] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับ
มาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำความดีไว้ ทำกุศลไว้ ทำบุญเครื่องต่อต้านความหวาดกลัวทุกข์ไว้ ไม่ได้ทำความชั่ว ไม่ได้ทำความหยาบช้า ไม่ได้ทำความร้ายกาจไว้

๑. เขาคิดว่า “เราทำความดีไว้” จึงไม่เดือดร้อน

๒. เขาคิดว่า “เราไม่ได้ทำความชั่วไว้” จึงไม่เดือดร้อน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมไม่เป็นเหตุให้เดือดร้อน ๒ ประการนี้แล”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังต่อไปนี้

บุคคลผู้มีปัญญา ละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต

และอกุศลกรรมอื่น ๆ ซึ่งประกอบด้วยโทษได้แล้ว

ไม่ทำอกุศลกรรมไว้ ทำแต่กุศลกรรมไว้มากมาย

หลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อตปนิยสูตรที่ ๔ จบ

๕. ปฐมศีลสูตร

ว่าด้วยศีลและทิวาภิวัติกุศลสูตรที่ ๑

[๓๒] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศีลวิบัติ (ความวิบัติแห่งศีล)

๒. มิจฉาทิวาภิวัติกุศล⁶⁵ (ความเห็นผิด)

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในนรก เหมือนถูกนำไปฝังไว้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

นรชนผู้มีปัญญาทราวม ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้

คือ ศีลวิบัติ และมิจฉาทิวาภิวัติกุศล

หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมศีลสูตรที่ ๕ จบ

๖. ทุตยศีลสูตร

ว่าด้วยศีลและทิวาภิวัติกุศลสูตรที่ ๒

[๓๓] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

⁶⁵ มิจฉาทิวาภิวัติกุศล หมายถึงมิจฉาทิวาภิวัติกุศล ๓ อย่าง คือ (๑) อเหตุทิวาภิวัติกุศล ความเห็นที่ถือว่าไม่มีเหตุ ปัจจัยเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย (๒) อกริยทิวาภิวัติกุศล ความเห็นที่ถือว่าการทำทุกอย่างไม่มีผล ทำดีก็ไม่ได้ดี ทำชั่วก็ไม่ได้ชั่ว เป็นความเห็นที่ปฏิเสธกฎแห่งกรรม (๓) นัตถิกทิวาภิวัติกุศล ความเห็นที่ถือว่า ทานที่บุคคลให้แล้ว ไม่มีผล (ช.อิตติ.อ. (บาลี) ๓๒/๑๑๘)

“ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ศีลสมบัติ (ความสมบูรณ์แห่งศีล)
๒. สัมมาทิฏฐิ⁶⁶ (ความเห็นชอบ)

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมดำรงอยู่ในสวรรค์ เหมือนได้รับอัญเชิญไปประดิษฐานไว้”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

นรชนผู้มีปัญญา ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้

คือ ศีลสมบัติ และสัมมาทิฏฐิ

หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในสวรรค์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

พุทธยสิลสูตรที่ ๖ จบ

๗. อาตปิสสูตร

ว่าด้วยภิกษุผู้ไม่มีความเพียร

[๓๔] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโศตตปปะ จึงไม่ควรเพื่อตรัสรู้ ไม่ควรเพื่อนิพพาน ไม่ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีความเพียร มีโศตตปปะนั้นแล จึงควรเพื่อตรัสรู้ ควรเพื่อนิพพาน ควรเพื่อบรรลุธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโศตตปปะ

เป็นผู้เกียจคร้าน มีความเพียรย่อหย่อน

มักท้อแท้ ง่วงซึม ไม่มีหิริ

ไม่มีความเอื้อเฟื้อต่อธรรม เช่นนี้

ย่อมไม่ควรเพื่อจะบรรลุสัมโพธิ⁶⁷ อันยอดเยี่ยมได้

แต่ภิกษุผู้มีสติ มีปัญญารักษาตน

มีฌาน มีความเพียร

มีโศตตปปะ และไม่ประมาท

ตัดสังโยชน⁶⁸ ในชาติ ชราได้แล้ว

พึงบรรลุสัมโพธิอันยอดเยี่ยม ในอัตภาพนี้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

อาตปิสสูตรที่ ๗ จบ

⁶⁶ สัมมาทิฏฐิ ในที่นี้หมายถึงกัมมัชฌกตาญาณ และสัมมาทิฏฐิในกุศลกรรมบถ (ขุ.อติ.อ. (บาลี) ๓๓/๑๑๙)

⁶⁷ สัมโพธิ ในที่นี้หมายถึงอรหัตตผล (ขุ.อติ.อ. (บาลี) ๓๔/๑๒๑)

⁶⁸ ดูเชิงอรรถที่ ๑ หน้า ๓๔ ในเล่มนี้

๘. ปฐมนกุหนสูตร⁶⁹

ว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ ๑

[๓๕] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อจะ เกลี่ยกล่อมคน มิใช่เพื่อ อานิสงส์คือลาภสักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้ คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิกษุ ประพฤติพรหมจรรย์นี้ก็เพื่อสังวร⁷⁰ และเพื่อปหานะ⁷¹เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ได้ทรงแสดงพรหมจรรย์อันเป็นธรรมกำจัดความจัญไร⁷²

ทำให้สัตว์ถึงนิพพานเพื่อสังวร เพื่อปหานะ

ทางนี้ ท่านผู้ใหญ่ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ดำเนินไปแล้ว

อนึ่ง เหล่าชนผู้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว

ชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา

จักทำที่สุดแห่งทุกขีได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ปฐมนกุหนสูตรที่ ๘ จบ

๙. ทุตียนกุหนสูตร

ว่าด้วยการไม่หลอกลวง สูตรที่ ๒

[๓๖] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์นี้ มิใช่เพื่อจะลวงคน มิใช่เพื่อจะ เกลี่ยกล่อมคน มิใช่เพื่อ อานิสงส์คือลาภสักการะและการสรรเสริญ มิใช่เพื่อให้ คนรู้ว่า “คนจงรู้จักเราด้วยอาการอย่างนี้” แท้จริง ภิกษุ ประพฤติพรหมจรรย์นี้ ก็เพื่อความรู้อยิ่ง และเพื่อความรอบรู้เท่านั้น”

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมาแล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัส คาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

ได้ทรงแสดงพรหมจรรย์อันเป็นธรรมกำจัดความจัญไร

⁶⁹ ดูเทียบ อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖/๔๑

⁷⁰ **สังวร** (การสำรวม) มี ๕ อย่าง คือ (๑) ปาติโมกขสังวร (การสำรวมในปาติโมกข์) (๒) สติสังวร (การสำรวมด้วยสติ) (๓) ญาณสังวร (การสำรวมด้วยญาณ) (๔) ชันติสังวร (การสำรวมด้วยขันติ) (๕) วิริยสังวร (การสำรวมด้วยความเพียร) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๕-๑๒๖, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๕/๓๒๓-๓๒๔)

⁷¹ **ปหานะ** (การละ) มี ๕ อย่าง คือ (๑) ตทังคปหานะ (ละกิเลสด้วยองค์นั้น ๆ) (๒) วิกขัมภนปหานะ (ละกิเลสด้วยการข่มไว้) (๓) สมุจเฉทปหานะ (ละกิเลสด้วยตัดขาด) (๔) ปฏิปัสสัทธิปหานะ (ละกิเลส ด้วยสงบระงับ) (๕) นิสสรณปหานะ (ละกิเลสด้วยสลัดออกได้) (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๖, อง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๒๕/๓๒๔-๓๒๕)

⁷² **ความจัญไร** มีความหมายหลายนัย คือ **นัยที่ ๑** หมายถึงอุปัทวะที่เกิดขึ้นในปัจจุบันและอนาคต **นัยที่ ๒** หมายถึงอุปกิเลสมีต้นเหตุเป็นต้น **นัยที่ ๓** หมายถึงลัทธิเดียรฉัตร **นัยที่ ๔** หมายถึงวิจิกิจฉา (ขุ.อิติ.อ. (บาลี) ๓๕/๑๒๗)

ทำให้สัตว์ถึงนิพพาน ก็เพื่อความรู้อย่างยิ่ง เพื่อความรอบรู้
 ทางนี้ ท่านผู้ใหญ่ผู้แสวงหาคุณยิ่งใหญ่ดำเนินไปแล้ว
 อนึ่ง เหล่าชนผู้ปฏิบัติตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแล้ว
 ชื่อว่าทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดา
 จักทำที่สุดแห่งทุกขีได้

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

ทุติยนกฺहनสูตรที่ ๙ จบ

๑๐. โสมนัสสูตร

ว่าด้วยโสมนัส

[๓๗] แท้จริง พระสูตรนี้พระผู้มีพระภาคตรัสไว้แล้ว พระสูตรนี้พระอรหันต์กล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับ
 มาอย่างนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ ย่อมอยู่อย่างมีความสุขโสมนัสมากในปัจจุบัน และ
 ย่อมเริ่มประกอบความเพียรโดยแยบคาย เพื่อความ สิ้นอาสวะ

ธรรม ๒ ประการ อะไรบ้าง คือ

๑. ความมีสังเวคธรรม⁷³ในฐานะที่ควรมีสังเวคธรรม⁷⁴

๒. ความเพียรโดยแยบคายแห่งบุคคลผู้มีสังเวคธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล ย่อมอยู่อย่างมีความสุขโสมนัสมากในปัจจุบัน
 และย่อมเริ่มประกอบความเพียรโดยแยบคาย เพื่อความสิ้นอาสวะ

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวมานี้แล้ว ในพระสูตรนั้น จึงตรัสคาถาประพันธ์ดังนี้ว่า

ภิกษุผู้เป็นบัณฑิต มีความเพียร

มีปัญญารักษาตน พิจารณาเห็นชอบด้วยปัญญา

ควรมีสังเวคธรรมในฐานะที่ควรมีสังเวคธรรมทีเดียว

ภิกษุผู้มีความเพียร มีความประพฤติสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน

หมั่นประกอบอุบายเป็นเครื่องสงบใจอยู่อย่างนี้

พึงถึงความสิ้นทุกข์

แม้เนื้อความนี้ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้แล้ว ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้แล

โสมนัสสูตรที่ ๑๐ จบ

ปฐมวรรค จบ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทุกขวิหารสูตร	๒. สุขวิหารสูตร
๓. ตปนียสูตร	๔. อตปนียสูตร
๕. ปฐมศีลสูตร	๖. ทุติยศีลสูตร
๗. อาตาศิวสูตร	๘. ปฐมนุกฺहनสูตร
๙. ทุติยนุกฺहनสูตร	๑๐. โสมนัสสูตร

⁷³ ดูเชิงอรรถที่ ๒ หน้า ๗๖ ในเล่มนี้

⁷⁴ ในฐานะที่ควรมีสังเวคธรรม หมายถึงชาติ ชรา มรณะ ทุกข์ในอบาย วัฏฏมุลกทุกข์ อาหารปริเยญฺญิ- มุลกทุกข์ (ขุ.อิติ.อ. (บาลี)